

Tallenes tale. En oversigt over den kvantitative religionsforskning i Danmark

MARGIT WARBURG

ENGLISH ABSTRACT: *The article presents the broadness of quantitative religious research in Denmark in terms of topics and institutional affiliation, and it is not an exhaustive overview of this research. Quantitative analyses may serve various purposes. One main purpose is almost always to obtain an assessment of the number of people in the group that is the subject of one's research. Therefore, numerical counts are a central and important element in quantitative religious research. The empirical data reflect the religious diversity that characterizes Denmark in the 21st century, with a significant representation of various studies of Muslim groups and of issues relating to the Evangelical Lutheran Church of Denmark. It is characteristic of most parts of the research that are focused on individual groups that they are rarely purely quantitative, but rather combine quantitative and qualitative data, the latter primarily collected through interviews. The international sociological value surveys, which include questions about religious belief and behaviour, make these surveys central sources for quantitative religious research. The article concludes with some brief reflections on data collection and methodological choices.*

DANSK RESUME: *Artiklen præsenterer bredden i den kvantitative religionsforskning i Danmark, hvad angår emner og institutionel tilknytning, og der er ikke tale om en udtømmende oversigt over forskningen. Kvantitative analyser kan tjene forskellige formål. Et hovedformål er næsten altid at få en vurdering af antallet af personer i den gruppe, som er genstand for ens forskning. Antalsopgørelser er derfor et centralt og vigtigt element i den kvantitative religionsforskning. Empirien afspejler den religiøse mangfoldighed, som kendetegner Danmark i det 21. århundrede og med en betydelig repræsentation af forskellige studier af muslimske grupper og af folkekirken forhold. Det er karakteristisk for det meste af de dele af forskningen, som er rettet mod enkelte grupper, at de sjældent er rent kvantitative, men at de kombinerer kvantitative og kva-*

litative data, hvor de sidste især er indhentet ved interviews. De internationale sociologiske værdiundersøgelser, der indeholder spørgsmål om religiøs tro og adfærd, gør disse undersøgelser til centrale kilder for den kvantitative religionsforskning. Artiklen afslutter med nogle korte betragtninger over dataindsamling og metodevalg.

KEY WORDS: *quantitative analyses; religion; Denmark; demography; international value surveys; mixed methods*

Blandt de religionsvidenskabelige fag er brugen af kvantitative data og statistiske metoder et særkende ved religionssociologien, men i øvrigt er der en ret stor kreds af danske religionsforskere, som indimellem benytter kvantitative data og analyser i deres forskning.

Fælles for kvalitative og kvantitative data er, at de er kilder til den empiriske virkelighed, og begge typer data kan med passende videnskabeligt funderet fortolkning tegne et sigende billede af forskningens genstandsområde. Det er nemlig ikke typen af data, som afgør, om der er tale om kvantitative eller kvalitative arbejder; det er den metodiske og analytiske behandling af disse data, som er afgørende. Et eksempel kunne være en redegørelse for et nutidigt ritual, hvor forskeren som led i sin deltagerobservation har talt deltagerne op og fordelt dem skønsmæssigt på alder og køn. Det ville ikke være rimeligt at kalde denne redegørelse for kvantitativ forskning – det er jo grundlæggende en kvalitativ etnografisk beskrivelse. Først i det øjeblik, de observerede tal for eksempel indgår som en del af en større behandling af gruppen af beslægtede ceremonier, og hvis denne analytiske behandling af de indsamlede tal får en væsentlig vægt i forskningsarbejdet, begynder det at give mening at tale om kvantitativ forskning.

Jeg kan ikke lade være med at citere en klassisk fortæller for kvantitative analyser, nemlig Adolph Jensen (1866–1948). Adolph Jensen var departementschef for det, som senere blev til Danmarks Statistik, og efter sin pensionering skrev han en vel modtaget og fornøjelig indføring i statistik med titlen *Tallenes Tale* (Jensen 1941). I bogens forord taler han om vigtigheden af at inddrage kvantitative data efter behov:

Det er jo en stor Misforstaaelse, at Statistik handler om noget så blodløst som Tal, en Misforstaaelse, der skyldes Forveksling af Form og Indhold. Statistikken *taler* vel i Tal, men den *handler* om Mennesker og Menneskeskæbner, om Folkenes og Individernes Livsytringer i deres forskellige Faser, om vort eget og vore Medskabningers Ve og Vel og Virke (Jensen 1941, 6).

Citatet rammer præcist, hvad der berettiger brugen af tal og statistik i religionsforskningen. Derfor har jeg også tilladt mig at genbruge titlen på Jensens bog i overskriften.

Formålet med denne artikel er at give en oversigt over den kvantitative religionsforskning i Danmark. En sådan oversigt har mig bekendt ikke været publiceret tidligere, men da antallet af relevante publikationer er vokset betydeligt gennem årene til et ganske imponerende antal, finder jeg, at der må være et behov for en sådan oversigt.

Det har ikke været ligetil at udvælge de arbejder, som først og fremmest repræsenterer en kvantitativ forskningstilgang i dansk religionsforskning, for de fleste forfattere trækker på både kvantitative og kvalitative data. Det ser jeg som et udtryk for en gennemgående metodisk pragmatisme, som jeg finder præger dansk religionsforskning. I al sin mangfoldighed kalder empirien nemlig på en velovervejet udnyttelse af forskellige metoder for at opnå en interessant belysning af de problemstillinger, som man kan trække ud af det udvalgte materiale.

Et af mine kriterier for udvælgelsen af den forskning, som indgår i denne artikel, er mit ønske om især at præsentere bredden, hvad angår emner og institutionel tilknytning. Artiklen giver derfor ikke en udtømmende oversigt over alt, hvad der er publiceret af kvantitativ forskning på religionsområdet i Danmark, men jeg håber at ved at omtale så mange forskellige forskeres arbejder, vil det give læserne en vej til at søge efter yderligere litteratur inden for området.

Optakten til den kvantitative forskningstilgang og efterfølgende arbejder

Den kvantitative forskningstilgang i dansk religionsforskning begyndte for alvor med Per Salomonsens disputats, hvor han søgte at kortlægge, hvad han kaldte folkereligiøsiteten, og som han med rette antog ikke helt var det samme, som præsterne prædikede (Salomonsen 1975). Arbejdet hvilede på spørgeskemaundersøgelser af den danske befolknings religiøse attituder og adfærd. Som pionerarbejde var Salomonsens undersøgelse naturligvis ikke uden begrebsmæssige og metodiske svagheder, men der er grund til at betegne hans arbejde som skelsættende.

Det er fuldt berettiget, at Lars Ahlin giver Salomonsens arbejde en fremtrædende omtale i sin egen senere spørgeskemaundersøgelse af religiøs forandring blandt svenskere (Ahlin 2005). Ahlin fik over tusind anvendelige svar tilbage på et udsendt spørgeskema i 1999–2000. På basis af statistiske analyser af det indsamlede materiale fik han skabt et overblik over, hvordan individualisering og aftraditionalisering viste sig blandt respondenterne, idet han fandt, at mange søgte at udbygge deres religiøse selvforståelse og adfærd. Ofte var det med New Age inspireret tankegods og teknikker, men også med gammelkendte ideer og former for praksis som astrologi og healing. Ahlin fandt grundlag for at problematisere og nyfortolke konversionsbegrebet, og jeg er ikke i tvivl om, at mange af Ahlins svenske resultater ville gælde også for danskere omkring årtusindeskiftet. Som vi skal se senere under afsnittet om værdiundersøgelserne, er religiøse forandringer i øvrigt som regel ret langsomme processer.

Foruden Salomonsens arbejde er der to andre tidlige kvantitative undersøgelser, som det vil være en forskningshistorisk forbigåelse ikke at nævne. Det drejer sig om Jacques Blums studium af de danske jøder og George Nellemanns undersøgelse af de polske migrantarbejdere fra sidst i 1890'erne og frem til ca. 1930, de såkaldte roepolakker (Blum 1972; Nellemann 1981).

Jacques Blums arbejde er en kultursociologisk beskrivelse af de danske jøder og en afdækning af deres identitet som danske og/eller jøder. Det empiriske materiale blev

blandt andet indhentet gennem en omfattende spørgeskemaundersøgelse blandt alle medlemmer af den jødiske minoritet i Danmark. Spørgeskemaundersøgelsen blev suppleret med personlige interviews af et udvalg af medlemmer af de daværende to jødiske menigheder, den store som har til huse i synagogen i Krystalgade i København, og den lille, stærkt ortodokse menighed, som holder til i en lejlighed i det indre Østerbro, også i København. Blums omfattende metodiske overvejelser er stadig en aktuel inspirationskilde til gennemførelsen af tilsvarende kvalitative og kvantitative undersøgelser af andre, velafgrænsede religiøse grupper.

George Nellesmanns store studium af de polske landarbejderes forhold og deres tilpasning til det danske samfund efter den første indvandring sidst i 1800-tallet og frem til midt i mellemkrigstiden er af sociologisk og antropologisk karakter. Nellesmanns arbejde har også en religionsvidenskabelig vinkel, for de tilflyttede polakker var stort set alle katolikker. Som et led i studiet interviewede Nellesmann og medarbejdere blandt andet samtlige polskfødte personer, som boede i det daværende Maribo Amt. Et efterfølgende interviewstudium af andengenerationsindvandrerne perspektiverer diskussionen om integration versus assimilation (Nellesmann 1981, 181–202).

Blums og Nellesmanns monografier er siden efterfulgt af andre arbejder, hvor bestemte etniske og/eller religiøse grupper er blevet analyseret med en kombination af kvalitative og kvantitative metoder. Min egen disputats om baha'ierne i et globaliseringsperspektiv indeholder flere kapitler med både kvalitative og kvantitative analyser af primært materiale om det danske baha'i-samfunds historiske udvikling, medlemmernes omvendelse til baha'i og socialiseringen af medlemmerne til en ikke-kristen religiøs minoritet i Danmark (Warburg 2006, 229–423). Jørn Borups undersøgelse af vietnameserne i Danmark baserer sig på et udvalg af forskellige kilder, såsom registerdata, spørgeskemaundersøgelser og 27 personlige interviews med vietnamesere af både buddhistisk og katolsk observans (Borup 2011). Borup kunne med sit materiale mange steder i sin bog gennemføre en komparativ analyse af de to undergrupper af vietnamesere i Danmark.

Astrid Krabbe Trolles ph.d.-afhandling om den filippinske diaspora i Danmark ligner Borups undersøgelse ved sin brede metodiske tilgang i studiet af de to hovedgrupper af filippinere i Danmark (Trolle 2019). Den ene gruppe er de fastboende filippinere, som kom her som arbejdsmigranter og/eller gennem familiesammenføring (ægteskaber). Den anden gruppe er de gennemrejsende *au pairs*, som opholder sig her på to-årige kontrakter. Analysen bygger på deltagerobservation i de filippinske miljøer i København, mange interviews, samt surveydata fra værdiundersøgelserne i Filippinerne og i Danmark.

Kvantitative studier har typisk til formål enten at drage generaliserede konklusioner fra den undersøgte gruppe til en større population eller at foretage komparative analyser mellem den undersøgte gruppe og en eller flere lignende grupper. I nogle tilfælde indeholder den undersøgte gruppe to eller flere undergrupperinger, som det kan være interessant at sammenligne indbyrdes. Eksempler på sådanne sammenligninger af undergrupperinger finder man mange steder i nogle af de nævnte monografier (Blum 1972; Ahlin 2005; Warburg 2006; Borup 2011; Trolle 2019).

Langt de fleste kvantitative undersøgelser om religion i Danmark foreligger ikke i monografi-form, men er publiceret som artikler, bogkapitler og rapporter. Her står publikationerne fra Center for Samtidsreligion, Aarhus Universitet, centralt. Centerets e-tidsskrift, *Religion i Danmark* indeholder artikler, hvor flere indeholder nyttige kvantitative data om religiøse grupper i Danmark. Centeret vedligeholder desuden en database over anerkendte trossamfund i Danmark og har tre gange udgivet en oversigt over religiøse grupper og aktiviteter i Aarhus (Andersen 2023). Oversigten udkom i 2002, 2013 og i 2022. Arbejdet med den sidste udgave engagerede en stor gruppe studerende i feltbesøg og tjente også til at retablere et studiemiljø, som havde lidt under nedlukningen af fælles undervisningsaktiviteter under Covid-19 epidemien (Christensen 2022).

Antalsopgørelser er centrale

Et hovedformål, som næsten altid trænger sig på for de kvantitative analyser i religionsforskningen, er at få en vurdering af antallet af personer i den gruppe, som er genstand for ens forskning. Sådanne vurderinger er i mange tilfælde ikke bare af forskningsmæssig betydning, men er også ofte genstand for en betydelig offentlig interesse. Hertil kommer, at man tit har interesse i at opgøre dem talmæssigt efter det ene eller det andet kriterium, som for eksempel om de tror på reinkarnation eller ej, eller om de fortrinsvis har venner blandt deres øvrige trosfæller, og så er datagrundlaget under alle omstændigheder forskellige antalsopgørelser.

Antalsopgørelser fordrer ofte en ihærdig indsats. Folketællingernes historie tilbage til oldtiden og kirkebogsføringernes mere eller mindre mangelfulde systematik fra 1600-tallet og frem bærer vidnesbyrd om de metodiske vanskeligheder ved at skrive alverden i mandtal (Jensen 1941, 25-63). Hvis man overhovedet kan skaffe pålidelige kilder til medlemssituationen i en gruppe og gerne også historiske data, så er man nået langt. Jeg var i min egen forskning begunstiget af, at baha'ierne er velorganiserede og rapporterer regelmæssigt til verdensledelsen, og det betød, at jeg kunne skaffe kilder til at rekonstruere alle de årlige demografiske bevægelser (indmeldelser, udmeldelser, dødsfald og migration) inden for det danske baha'i-samfund over en periode på mere end halvtreds år (Warburg 2006, 256-257).

Men det er langt fra alle religiøse grupper, som sætter en ære i bureaukratisk orden. Da Morten Warmind ville opgøre antallet af asa-troende i Danmark, måtte han medregne, at tilhængerne af asa-troen i vidt omfang ser det som en vigtig del af deres identitet *ikke* at være medlem af en organisation som Forn Sidr, men at være mere eller mindre løst tilknyttet et lokalt blót-laug. Uden at jeg ellers vil gå i detaljer, lykkedes det Morten Warmind at argumentere for mindst 600 asa-troende, og at et antal på omkring 1.000 var ikke "helt hen i vejret" (Warmind 2007, 226).

Antalsopgørelser behøver ikke altid at dreje sig om personer, men det letter ikke nødvendigvis de metodiske udfordringer. Henrik Reintoft Christensen (2019) kortlagde omtalen af religion i danske nyhedsmedier og gav flere illustrative eksempler på potentielle faldgruber ved at bruge tilsyneladende oplagte søgeord i en elektronisk

søgning. Efter at have taget højde for det fandt han for perioden 1990–2015, at omkring 13 pct. af artiklerne i *Politiken*, *Jyllands-Posten* og *Ekstra Bladet* på en eller anden omhandlede religion. Han understregede, at metoden med søgeord har en tendens til at medtage også uvæsentligt eller misvisende stof, så hans opfølgende kvalitative analyse var nødvendig for nærmere at afklare dagspressens opfattelse af religion.

Muslimer i Danmark – hvor mange?

Antallet af muslimer i Danmark har været politisk kontroversielt, siden Mogens Glistrup som leder af Fremskridtspartiet i 1980'erne tordnede mod 'muhammedanerne'. Vildt overdrevne tal florerede i debatten og et "religionsdemografisk korrektiv" var tiltrængt, som det senere blev udtrykt i bogen *Tørre tal om troen* (Warburg 2007, 5).

Lene Kühles opgørelse af de forskellige moskeer i Danmark tegner et billede af den levede religion og dens organisationsformer blandt muslimske indbyggere i Danmark (Kühle 2006). Undersøgelsen spænder fra organiseret sunni-islam, især repræsenteret af de tyrkiske *diyanet*-moskeer, over en række moske-miljøer omkring forskellige religiøse ledere eller sheiker til de såkaldte læg-moskeer, der ledes af personer uden nogen formel islamisk uddannelse. Opgørelsen omfatter også de shia-muslimske moskeer, forskellige sufi-miljøer, ahmadiyyaerne og alevitterne. De kvantitative elementer består fortrinsvis i statistikker over fremmøde til fredagsbøn og andre fællesaktiviteter i moskeerne. Kühle angav et samlet antal muslimer i Danmark til ca. 200.000 pr. 1. januar 2006 (Kühle 2006, 38–43).

Brian Jacobsen estimerede omtrent samtidig størrelsen af den muslimske population i Danmark (Jacobsen 2007). I lighed med Jørgen Bæk Simonsens tidligere opgørelser fra 1990'erne og 2001 (se referencerne i Jacobsen 2007) baserede Jacobsen sig på Danmarks Statistiks opgørelser over indvandringen fra en række lande med fortrinsvis muslimsk befolkning, og han korrigerede også for, at ingen af disse lande er 100 pct. muslimske. Desuden inddrog han i sine beregninger konvertitter og tredjengenerationsindvandrere, og Jacobsen nåede frem til ca. 207.000 muslimer i Danmark ved årsskiftet 2005–2006.

I 2019 udgav Lene Kühle sammen med Malik Larsen en udvidet og opdateret udgave af opgørelsen over moskeer i Danmark (Kühle & Larsen 2019). De to forfattere anvendte grundlæggende den samme metodiske tilgang til at estimere antallet af muslimer i Danmark, som Jacobsen (2007), og de præciserede de usikkerheder, der er forbundet med klassifikation af, hvem der kan regnes for muslimer især blandt efterkommerne af indvandrere fra muslimske lande. På grund af usikkerhederne angav de et estimat på 300.000 ± 15.000 muslimer i Danmark, og de refererede Brian Jacobsen for et tilsvarende opdateret niveau (Kühle & Larsen 2019, 64–68).

Langt de fleste muslimer i Danmark er indvandrere eller efterkommere af indvandrere fra forskellige muslimske lande. Nogle omvendelser til islam finder dog sted blandt etniske danskere, og disse konvertitter og deres tilpasning til en ny identitet var genstand for en særskilt undersøgelse i et toårigt forskningsprojekt (Jensen & Øster-

gaard 2007). Der eksisterer ikke nogen samlede registreringer af hverken 'fødte' muslimer eller konvertitter, men i en del tilfælde udsteder den lokale imam et omvendelsescertifikat. Jensen og Østergaard havde konkret kendskab til omkring 700 sådanne certifikater, og de fremskrev forsigtigt dette antal til mellem 2100 og 2800 konvertitter (Jensen & Østergaard 2007: 30–31). Det er lidt over en procent af samtlige muslimer i Danmark i 2007, se Jacobsen 2007 ovenfor.

En undersøgelse af muslimske kvinders brug af ansigtsdækkende hovedbeklædning og antallet af dem blev gennemført i 2009 efter opdrag fra indenrigs- og socialministeriet (*Rapport om brugen af niqab og burka* 2009). Rapporten blev i offentligheden kendt som 'burka-undersøgelsen', selv om det hurtigt viste sig, at det i virkeligheden drejede sig om kvinder, der bar den lidt mindre tildækkende niqab. Ligesom i konvertit-undersøgelsen var opgørelsen af antallet af niqabier en stor metodisk udfordring, fordi disse kvinder var fåtallige, uorganiserede og vanskelige at lokalisere. Efter at forskergruppen havde sammenholdt flere forskellige kilder til antallet af niqabier var den samlede vurdering, at der i 2009 fandtes mellem 100 og 200 kvinder i Danmark, der bar niqab (*Rapport om brugen af niqab og burka* 2009, 5). Omkring halvdelen af niqabierne var i øvrigt etnisk danske konvertitter, hvilket yderligere viste, at niqabier som gruppe ikke var repræsentative for danske muslimske kvinder.

Burka-undersøgelsen var i sit udgangspunkt et politisk bestillingsarbejde, men det rokker ikke ved, at jeg finder, at dette arbejde var både empirisk og generelt metodisk interessant (Warburg, Johansen & Østergaard 2013).

Kvantitative analyser om folkekirkens forhold

Et andet politisk bestillingsarbejde var en spørgeskemaundersøgelse blandt 200 kvindelige og 200 mandlige præster om ligestilling mellem kvinder og mænd i folkekirken (Boolsen 1990). Senere er der gennemført et antal kvantitative undersøgelser af folkekirkens forhold, hovedsageligt finansieret af folkekirken selv. Et vægtigt eksempel er en undersøgelse af folkekirkens aktivitets- og deltagerstatistik (Nielsen & Iversen 2014). Et andet eksempel fra samme år er en kombineret kvalitativ og kvantitativ undersøgelse af småbørnsforældres til- og fravalg af dåb (Leth-Nissen & Trolle 2015).

I 2021 udkom den kvantitative del af et omfattende studium af danskernes religiøsitet og deres forhold til folkekirken (Poulsen m.fl. 2021). Et af de markante resultater af denne undersøgelse er, at faldet i folkekirkens medlemstal i høj grad kan forklares gennem indvandringen. Selvom medlemstallet er faldende, er faldet relativt set ikke særlig markant blandt etniske danskere. Dog er der en tendens til en faldende tilslutning blandt etnisk danske forældre til at lade deres nyfødte børn døbe, og hvis disse børn ikke senere bliver konfirmeret og altså dermed også døbt, vil denne tendens naturligvis bidrage til et fald i medlemstallet på langt sigt.

En anden kilde til faldet i folkekirkens medlemstal er udmeldelser, som Peter Lüchau har undersøgt kvantitativt ved at anvende registerdata fra Danmarks Statistik

til at tegne en sociologisk profil af de danskere, der meldte sig ud af folkekirken i perioden 2003–2007 (Lüchau 2014). Det var overvejende mænd, der var bosat i København, og Lüchau konkluderede, at det understøttede sekulariseringshypotesen.

Lüchau anførte, at undersøgelsen ikke kunne afdække motiverne til udmeldelse, da det ville kræve interviewundersøgelser. Det er der rettet op på i ovennævnte undersøgelse af danskernes forhold til folkekirken (Poulsen m.fl. 2021), hvor interviewpersonerne angav en række motiver for udmeldelse, både religiøse (manglende tro som den hyppigste årsag) og ideologiske (stat og kirke skal skilles ad som den næst hyppigste årsag).

Folkekirkens grundlovsfæstede særstilling er lejlighedsvis blevet set som et udtryk for en bristende religionsfrihed i Danmark. To større internationale kvantitative datasæt, nemlig *Religion and State Project (RAS)*, som ledes af Jonathan Fox, og *Pew Research Institute's series on Government Restrictions* indikerer, at Danmark sammen med de øvrige nordiske lande synes at anlægge særlige og måske unødvendige restriktioner blandt egne religiøse minoriteter. Lene Kühle (2022) har underkastet de to datasæt og deres forudsætninger en detaljeret kritisk gennemgang, og hun når frem til, at konklusionerne om restriktioner på religionsudøvelsen i de to datasæt til en vis grad bunder i metodiske detaljer omkring operationaliseringen af, hvad man forstår ved fri religionsudøvelse. For eksempel har vi i Danmark en særlig tradition for at støtte religiøse friskoler, men selvfølgelig ikke uden betingelser. Kühle konkluderer, som jeg læser hende, at de eksisterende statslige bestræbelser i de nordiske lande på at tilgodese de religiøse minoriteter på lige fod med hinanden næsten uundgåeligt vil lede til et kompleks af bestemmelser og virkemidler, som set udefra kan opleves som indgreb i en fri religionsudøvelse.

Problemstillingen, nemlig hvordan man fra danske myndigheders side skal tilgodese minoriteternes mere eller mindre eksplicitte behov på det religiøse område, samtidig med at fællesskabet også skal tilgodeses, kommer tydeligt frem i folkeskolernes interne politik overfor elever med muslimsk baggrund. Sidsel Vive Jensen (2022) har behandlet data fra en større spørgeskemaundersøgelse blandt folkeskoleledere, hvor man havde stillet spørgsmål om skolernes håndtering af seks udvalgte muslimske praksisser: halal-mad, tørklæder, besøg i moskeer og kontakt med imamer, faste, bøn og muslimske helligdage. Gennem en faktoranalyse fandt hun frem til to idealtypiske interne politikker i de forskellige skoler. Nogle havde en inklusiv og andre en eksklusiv intern politik; men hun fandt ikke nogen tydelig sammenhæng mellem typen af intern politik og forskellige objektive kriterier, som for eksempel den relative andel af muslimske børn blandt eleverne. Hendes forsigtige konklusion var, at valget mellem en inklusiv og en eksklusiv intern politik primært syntes at afspejle skolernes almindelige pædagogiske politikker.

Værdiundersøgelserne – et datagrundlag for komparative kvantitative analyser

De internationale værdiundersøgelser har deres historiske udspring i et internationalt, hovedsagelig tysk-finansieret projekt fra slutningen af 1970'erne, hvor en række europæiske lande deltog – Danmark kom dog først med i 1981. Den bærende idé i projektet er at stille de samme sociologiske spørgsmål til et repræsentativt udsnit af befolkningerne i hvert af de deltagende lande. Senere blev kredsen af lande udvidet med flere lande uden for Europa. Den første undersøgelsesrunde i Danmark blev gennemført i 1981 af Observa og den anden i 1990 af Socialforskningsinstituttet på basis af en stikprøve med 1400 interviewpersoner. Resultaterne fra 1981 og 1990 blev i en samlet bearbejdning publiceret af Peter Gundelach og Ole Riis i *Danskernes værdier* (Gundelach & Riis 1992).

Værdiundersøgelserne blev gentaget med ni års mellemrum, og den danske del fra 1999 og frem til 2017 blev koordineret af Peter Gundelach. Resultaterne blev publiceret i antologier, hvor hvert af kapitlerne er skrevet af forskellige forskere inden for områder, som er relateret til værdier og normer blandt danskerne (Gundelach 2002; Gundelach 2011b). I 2017 overtog Morten Frederiksen den ledende koordinatorrolle for den danske del af det internationale projekt (Frederiksen 2019). Med den fjerde publikation fra 2019 dækker værdiundersøgelserne nu over en periode på 36 år, og det giver mulighed for at gennemføre longitudinale analyser i udviklingen i værdier over tid. Gennemgående konstaterer forskerne, at nok sker der en ændring i værdierne over tid, men disse ændringer er gennemgående relativt små og på ingen måde radikale (Gundelach 2011a). Det gælder også religion (Andersen, Erkman & Gundelach 2020).

Peter Andersen og kolleger stod i årene fra 1999 til 2017 for kapitlet og/eller kapitlerne om religion og værdier. De valgte at koncentrere deres analyser om nogle af de tendenser, som den internationale religionsforskning har påvist som særligt betydningsfulde for deres tid. I bindet, der dækker 1990'erne, er det for eksempel sekulariserings- og privatiserings-hypoteserne, som har forfatterernes hovedopmærksomhed (Andersen & Riis 2002). Udviklingen i sekularisering fra 1990'erne fortsætter efter år 2000, og forskerne tilføjer den dækkende betegnelse "aftraditionalisering" som en beskrivelse af, at folk i almindelighed efterhånden ophører med at følge mange af de religiøse traditioner (Andersen & Lüchau 2011). Aftraditionaliseringen viser sig også i mønsteret for jævnlig kirkegang (mindst en gang om måneden), hvor det er tydeligt, at blandt de ældste alderskohorter, både for kvinders og mænds vedkommende, er der procentvis flere, der går i kirke, end hvad tilfældet er blandt de yngre (Christensen 2021). Interessant nok er der i tallene en tendens til en svag stigning i kirkegangen blandt alle aldersgrupper gennem årene fra 1981 til 2017 (Christensen 2021).

Efter årtusindskiftet tegner der sig et billede af en langsom udskillelse mellem en eksistentiel, en spirituel og en religiøs orientering (Andersen, Ausker & la Cour 2011). Andersen og kolleger når gennem klyngeanalyser frem til at identificere seks karakteristiske former for religiøs tro og ikke-tro (Andersen, Erkman & Gundelach 2019). Stigningen i afvisning af religiøs tro giver sig udtryk i to klynger, der rummer henholdsvis

de areligiøse eller agnostiske (10 pct. af respondenterne) og de irreligiøse, som er den næststørste klynge (21 pct. af respondenterne).

Stigningen i non-religiøsitet genfinder forskere i mange lande rundt om i verden, og den er genstand for en betydelig forskningsaktivitet internationalt og også i Danmark. Pernille Friis Jensen skrev et bogkapitel om fænomenet og brugte her kvantitative data, ganske vist fra en anden database end værdiundersøgelserne, nemlig European Social Survey (Jensen 2020).

I den første bog om værdiundersøgelserne bemærkede Gundelach og Riis, at der syntes at være sket en ændring i de religiøse værdier blandt især kvinder ansat i social- og sundhedssektoren (SUS-fagene) henimod en spirituel og privatiseret religiøsitet (Gundelach & Riis 1992: 37–38). Denne hypotese havde Gundelach og Riis for lidt materiale til at kunne undersøge nærmere, hvad de selv bemærkede. Imidlertid kunne jeg supplere med materiale fra baha’i-undersøgelsen, hvor jeg havde fundet, at en meget høj andel af baha’ierne arbejdede inden for SUS-fagene (Warburg 2006, 262). Sammen med Peter Lüchau og Peter Andersen kunne vi gennem kvantitative analyser argumentere for, at der syntes at være sket en socialiseringsproces blandt de ansatte i SUS-fagene, både for kvinders og mænds vedkommende (Warburg, Lüchau & Andersen 1999). Socialiseringen rettede sig mod en ikke-konform religiøsitet, som Gundelach og Riis kaldte en ”lys, spirituel tro, som ikke er knyttet til den kristne tros lære på nogen identificerbar måde” (Gundelach & Riis 1992: 38).

I en web-baseret spørgeskemaundersøgelse fra 2009 af religion blandt danskere bosat i udlandet genanvendte Brian Arly Jacobsen og jeg mange af værdiundersøgelsernes spørgsmål og fandt som ventet, at udlandsdanskerne ligner danskerne i Danmark ved også at sammenstykke deres personlige tro af elementer fra flere forskellige religiøse traditioner (Jacobsen & Warburg 2011). Dog går de samtidig ofte i en dansk udlandskirke, hvis ellers der er en sådan, hvor de bor, hvilket hænger sammen med, at de danske udlandskirker spiller en betydelig social og kulturel rolle som samlingssted for de lokale udlandsdanskere.

Peter Gundelach og Peter Birkelund Andersen har i samarbejde med Morten Frederiksen med flere benyttet de seneste værdiundersøgelsesdata som sammenligningsgrundlag for en særlig spørgeskemaundersøgelse henvendt til de af folkekirkens medlemmer, som betragter sig selv som tilhørende Indre Mission (Gundelach & Andersen 2023). Forskerne fandt, som forventet, at respondenterne næsten unison gav udtryk for, at de tilsluttede sig bibeltro dogmer, som troen på en personlig gud, himmel og helvede, samt at Jesus ved sin død på korset sonede menneskenes synder. Men de fandt også, at der var sket en vis opblødning i det strenge moralske værdisæt, som man almindeligvis tilskriver Indre Mission, når det gælder personlig adfærd. Det er bemærkelsesværdigt, at fordømmelsen af homoseksualitet og skilsmisser er på retur, især blandt de yngre årgange (Gundelach & Andersen 2023).

Peter Gundelach har også benyttet de seneste værdiundersøgelsesdata til en kritisk efterprøvning af Wade Clark Roof’s klassiske fund fra 1970’erne om, at der synes at være en modsætning mellem interviewpersonernes traditionelt religiøse livssyn præ-

get af lokalsamfundets værdier og en åbenhed overfor kosmopolitiske værdier (Gundelach 2025). Roofs undersøgelse blev gennemført i en amerikansk sammenhæng, og Gundelach påpegede et behov for yderligere at inddrage nationalt tilhørsforhold i en forbedret statistisk model, hvis man ønskede at applicere modellen på data fra andre lande end USA. Gundelach udarbejdede en sådan forbedret model, hvor han trak på parallelle data fra værdiundersøgelserne i fem forskellige europæiske lande.

Covid-19 epidemien og religion

Covid-19 epidemien i 2020 og de tiltag, som regeringen indførte fra 11. marts 2020 og gennem det meste af foråret for at afbøde smittespredning, ansporede en større gruppe danske religionsforskere til at undersøge, om og hvordan disse begivenheder påvirkede danskernes forhold til religion. En hastebevilling fra Velux-fonden betød, at gruppen kunne udarbejde og udsende en elektronisk spørgeskemaundersøgelse i slutningen af nedlukningsperioden (Andersen m.fl. 2021a). For mange danskere var det først og fremmest restriktionerne på at samles til gudstjenester og andre religiøse arrangementer som bryllupper og især begravelser, som påvirkede dem negativt (Christensen, Kühle & Jacobsen 2021).

For nogle religiøse mindretalsgrupper betød nedlukningerne økonomiske udfordringer, idet deres sædvanlige kilder til indkomst i form af frivillige donationer i forbindelse med de normale gudstjenester, tørrede ud. Desuden blev de meget afhængige af, om de med held kunne opretholde forbindelsen til medlemmerne gennem de sociale medier, og om de kunne skabe et rituelt samvær online (Kühle & Larsen 2021).

Også folkekirken havde problemer med at nå ud til medlemmerne. For eksempel kunne præsterne ikke gennemføre konfirmandundervisningen, som de plejede. En spørgeskemaundersøgelse blandt en række præster viste betydelige forskelle på, hvordan præsterne håndterede situationen med restriktioner på fysiske møder (Christensen, Christensen & Olesen 2024). Nogle brugte de sociale medier med varierende succes; men stort set alle præster fandt situationen meget udfordrende, også fordi retningslinjerne for fysisk samvær ofte blev ændret.

Covid-19 projektet undersøgte også folks holdninger til forskellige forklaringer på epidemiens opståen og udbredelse, og man kunne konstatere, at der var en overvejende tiltro til de herskende natur- og lægevidenskabelige forklaringer på virussets opståen og epidemiens forløb (Christensen, Kühle & Jacobsen 2021).

Den udbredte tiltro til den lægevidenskabelige ekspertise kan være en plausibel forklaring på udfaldet af en større spørgeskemaundersøgelse om individuel religiøs adfærd blandt gravide kvinder under Covid-19 epidemien (Prinds m.fl. 2023). Denne undersøgelse blev gennemført under ledelse af Niels Christian Hvidt og uafhængigt af Covid-19 projektet. Forskergruppen fik over 16.000 brugbare svar som viste, at ganske vist var der mange af disse kvinder, som bad en bøn (29 pct. af respondenterne) eller mediterede (18 pct. af respondenterne). Men imod forskergruppens forventninger angav en langt overvejende andel af respondenterne (88 pct.), at de ikke havde *ændret* deres religiøse adfærd under Covid-19 epidemien (Prinds m.fl. 2023).

I 2025 udkom en rapport over udbredelsen af fællessang inspireret af forskellige offentlige og private initiativer under Covid-19 nedlukningen (Baunvig m.fl. 2025). Rapporten er baseret på en bred spørgeskemaundersøgelse med lidt over 2000 respondenter. Fællessang i familien til fødselsdage og jul er ikke overraskende den dominerende aktivitet, og ellers har voksne danskerne især sunget sammen med andre uden for den nære bekendtskabskreds ved forskellige kirkelige handlinger.

Dataindsamling i kvantitative studier

De kvantitative data i store dele af religionsforskningens analyser er typisk indhentet ved spørgeskemaundersøgelser som eksemplificeret ovenfor, og udvælgelsen af informanter er kritisk for, i hvilken udstrækning man kan generalisere resultaterne til større populationer. Her bliver spørgsmålet om repræsentativitet centralt. Datamaterialet i værdiundersøgelserne er for eksempel fremskaffet ved stikprøveudtagning af interviewpersoner fra offentlige registre, men suppleret med gentagne panelundersøgelser og i øvrigt korrigeret for forskellige skævheder, så materialet kan anses som repræsentativt (Frederiksen 2019, 429–458).

I en del tilfælde kan man argumentere for, at en afgrænset delpopulation er et repræsentativt udsnit af en større population. I min egen undersøgelse af de danske baha'ier lykkedes det at gennemføre 120 personlige interviews ud af 147 personer, som havde givet tilsagn om at medvirke til undersøgelsen (Warburg 2006, 532). De 120 interviewpersoner var således ikke udvalgt gennem en stikprøvetagning; men hvad repræsenterede denne undergruppe af 120 interviewpersoner så? Ud fra mine demografiske data, som blandt andet viste parallelle udviklinger i medlemsskaren i flere andre nordvesteuropæiske lande samt litteratur om baha'ierne i disse lande argumenterede jeg for, at de interviewede danske baha'ier var en repræsentativ undergruppe af ca. 6.500 nordvesteuropæiske baha'ier (Warburg 2006, 541). De 120 interviewede baha'ier (18 iranere og 102 andre nationaliteter) udgjorde en minimal andel af denne population af ca. 6.500 baha'ier – lidt svarende til at man havde udtaget dem som en stikprøve af de ca. 6.500 baha'ier. Det muliggjorde, at jeg kunne gennemføre komparative analyser ved hjælp af relativt simple statistiske metoder, såsom χ^2 -test – blandt andet kunne jeg analysere forskelle mellem de iranske og ikke-iranske baha'ier, hvad angik forskellige religiøse attituder og adfærdsmønstre.

Dataindsamling gennem registerdata som for eksempel CPR er ofte en fremragende metode, og et af eksemplerne omtalt i det foregående er Peter Lüchaus undersøgelse af udmeldelser af folkekirken. Også i bogen om moskeer i Danmark benytter forfatterne registerdata som supplement til spørgeskemaundersøgelser og andre datakilder (Kühle og Larsen 2019, 64–68).

Deltagerobservationer kan bruges til antalsopgørelser af små og spredte populationer, som vi for eksempel gjorde det i burkaundersøgelsen. Her talte vi 12 niqabier ved en eid-fest i Valbyhallen med skønsmæssigt 15.000 deltagere, heraf ca. 3.500

voksne kvinder (Warburg, Johansen & Østergaard 2013). Metoden kaldes *location sampling*, og ideen var her, at eid-festen antagelig stort set kun tiltrak muslimer. Det forøgede chancen for overhovedet at træffe en niqabi.

En metode, som bruges inden for nogle samfundsvidenskaber som mikroøkonomi og socialpsykologi er eksperimenter. Danske eksempler inden for religionsvidenskabene er Uffe Schjødts og kollegers undersøgelser med hjernescanning af forsøgspersoner i bedesituationer (Schjoedt 2009). Disse data var klassifikatoriske snarere end kvantitative, og jeg har ikke umiddelbart de store forventninger til, at eksperimenter under kontrollerede forhold vil blive en udbredt og vigtig metode i den kvantitative religionsforskning.

Eksperimenter behøver imidlertid ikke nødvendigvis at være planlagte – man kan i nogle tilfælde udnytte de såkaldt naturlige eksperimenter, hvor begivenheder udefra splitter en population i to: en undersøgelses-gruppe *efter* at begivenheden er indtrådt, og en kontrolgruppe *før* begivenheden. Covid-19 projektet udnyttede således et naturligt eksperiment, hvor nedlukningerne af de offentlige religiøse forsamlinger utilsigtet skabte en sådan situation (Andersen m.fl. 2021b).

Nogle bemærkninger om *mixed methods*

Det er et gennemgående træk ved næsten alle de forskningsarbejder, som er omtalt i denne artikel, at de på pragmatisk vis bruger en kombination af metoder, hvilket jeg også selv plæderede for i mit arbejde med de danske baha'ier (Warburg 2006, 27–29). Tilgangen i *mixed methods*-forskningen går ud på at tage forståelser fra analyser og fortolkninger af et eller flere enkelttilfælde, som typisk optræder i kvalitativ form og kombinere disse forståelser med analyser og fortolkninger af andre data, som optræder i kvantitativ form, dvs. som tal (Frederiksen 2014). *Mixed methods* betyder selvfølgelig ikke, at der er frit valg på alle hylder; et metodisk valg skal være begrundet i hensynet til karaktertrækkene af de tilgængelige data samt arten af forskningsspørgsmål, som man ønsker at besvare.

Mixed methods ses af mange som en frugtbar vej ud af fortidens (dvs. 1970'erne og 1980'erne) stærke polarisering mellem udøvere af henholdsvis kvantitative og kvalitative metoder. Det betyder imidlertid ikke, at jeg finder det rimeligt at kalde en forskningstilgang som *mixed methods*, blot fordi der i en artikel optræder et par tabeller med optællinger ved siden af illustrative citater fra interviews. Der skal være tale om en klar og systematisk integration over hele skalaen af data, og denne integration skal være nødvendig for at gennemføre analyserne optimalt (Frederiksen 2014).

Generelt vil jeg dog alligevel plædere for, at man i sine arbejder, hvis det er muligt, inddrager sigende kvantitative data, også når der blot er tale om simple optællinger. Kvalitative analyser kan ofte med fordel udbygges med illustrative grafer og tabeller, som for eksempel Morten Thomsen Højsgaard har gjort i et kapitel om religion og internettet (Højsgaard 2022). I de fleste tilfælde kan antal og størrelsesordner i sig selv sætte undersøgelserne i et perspektiv, som rækker ud over enkelttilfældet og giver et grundlag for en bredere videnskabelig og omverdensrelateret diskussion.

Afslutning

I et indlæg i *Kristeligt Dagblad* i efteråret 2022 om kvalitet i sundhedsvæsenet harcelerede Per Øhrgaard over tendensen til at lade spørgsmål om kvalitet være et spørgsmål om opfyldelsen af bestemte måltal (Øhrgaard 2022):

Enhver historisk fremstilling af en hvilken som helst epoke inddrager meget andet end tal og konkluderer ikke sjældent, at virkeligheden var noget andet end tallene. (...) Med tal er det ikke anderledes end med ilden: Den er en god og nyttig tjener, men en ond og grusom herre.

Efter dette overblik over den kvantitative religionsforskning i Danmark vil jeg hævde, at denne forsknings udøvere har formået at tæmme ilden, og de har også nyttiggjort den!

LITTERATUR

Ahlin, Lars

2005 *Pilgrim, turist eller flyktning? En studie av individuell religiøs rörlighet i senmoderniteten*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Andersen, Laura Skifter, ed.

2023 *Religion i Aarhus 2022. En kortlægning af religion og spiritualitet*, Center for Samtidsreligion, Aarhus Universitet.

Andersen, Peter B. & Ole Riis

2002 "Religionen bliver privat", in: Peter Gundelach, ed., *Danskernes værdier 1981–1999*, Hans Reitzels Forlag: 76–98.

Andersen, Peter B. og Peter Lüchau

2011 "Individualisering og aftraditionalisering", in: Peter Gundelach, ed.: *Små og store forandringer. Danskernes værdier siden 1981*, Hans Reitzels Forlag: 76–96.

Andersen, Peter Birkelund & Peter Gundelach

2023 "Tro, moral og religiøs forandring i Indre Mission", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 73: 115–140. <https://doi.org/10.7146/rt.vi73.133035>

Andersen, Peter B., Nadja Hørdam Ausker & Peter la Cour

2011 "Går fanden i kloster, når han bliver gammel?", in: Peter Gundelach, ed., *Små og store forandringer. Danskernes værdier siden 1981*, Hans Reitzels Forlag: 97–113.

Andersen, Peter B., Jakob Erkman & Peter Gundelach

2019 "Udviklingen i (ikke)religiositet", in: Morten Frederiksen, ed., *Usikker modernitet. Danskernes værdier fra 1981 til 2017*, Hans Reitzels Forlag: 231–264.

Andersen, Peter Birkelund, Jacob Erkman & Peter Gundelach

2020 "Den laaangsomme forandring af religion generation for generation" *Religion. Tidsskrift for Religionslærerforeningen for Gymnasiet og HF*: 8–17.

Andersen, Peter B. et al.,

2021a "Temanummerets forord", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 72: 3–5.

- <https://doi.org/10.7146/rt.vi72.126507>
- 2021b "Appendiks. Metoder og opmærksomhedspunkter", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 72: 162–172. <https://doi.org/10.7146/rt.vi72.126506>
- Baunvig, Kathrine Frøkjær et al.
2025 *Så syng da, Danmark. Dansk fællessangskultur i tal*, Aarhus Universitetsforlag.
- Blum, Jacques
1972 *Dansk og/eller jøde? En kultursociologisk undersøgelse af den jødiske minoritet i Danmark*, Gyldendals Samfundsbibliotek.
- Boolsen, Merete Watt
1990 *Ligestilling i folkekirken? Rapport 90: 2*. Socialforskningsinstituttet.
- Borup, Jørn
2011 *Religion, kultur og integration. Vietnameserne i Danmark*, Museum Tusculanums Forlag.
- Christensen, Henrik Reintoft
2019 "Religion i nyhederne", in: Henrik Reintoft Christensen, Brian Arly Jacobsen & Signe Engelbrecht Larsen, *Religion i det offentlige rum. Et dansk perspektiv*, Aarhus Universitetsforlag: 201–216. <https://doi.org/10.2307/j.ctv34wmn0s.14>
2021 "Religion i Danmark på tværs af 40 års værdiundersøgelser", *Religion i Danmark* 10: 65–77. <https://doi.org/10.7146/rid.v10i1.125195>
2023 "Indledning", in: Laura Skifter Andersen, *Religion i Aarhus 2022. En kortlægning af religion og spiritualitet*, Center for Samtidsreligion, Aarhus Universitet: 1–11.
- Christensen, Henrik Reintoft, Lene Kühle & Brian Arly Jacobsen
2021 "COVID-19 og religion", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 72: 68–88. <https://doi.org/10.7146/rt.vi72.126501>
- Christensen, Henrik Reintoft, Leise Christensen & Maja Hjertmann Olesen
2024 "Confirmation Work in Denmark", in: W. Ilg et al, eds., *Developing Confirmation Work in Europe: Empirical Findings and Perspectives for Post-Pandemic Times – The Third International Study*, Gütersloher Verlagshaus: 194–208. <https://doi.org/10.14315/9783641331573-014>
- Frederiksen, Morten
2014 "Mixed methods-forskning – fra praksis til teori", in: Morten Frederiksen, Peter Gundelach & Rikke Skovgaard Nielsen, eds., *Mixed methods-forskning. Principper og praksis*, Hans Reitzels Forlag: 9–34.
- Frederiksen, Morten, ed.
2019 *Usikker modernitet. Danskernes værdier fra 1981 til 2017*, Hans Reitzels Forlag.
- Gundelach, Peter
2011a "Stabilitet og forandringer", in: Peter Gundelach, ed., 2011b: 11–29.
2025 "Local and Cosmopolitan Orientations and Religiosity", in: Brian Arly Jacobsen et al., eds., *Countering the Global*, Brill: 90–109.

https://doi.org/10.1163/9789004719064_006

Gundelach, Peter, ed.

2002 *Danskernes værdier 1981–1999*, Hans Reitzels Forlag.

2011b *Små og store forandringer. Danskernes værdier siden 1981*, Hans Reitzels Forlag.

Gundelach, Peter & Ole Riis

1992 *Danskernes værdier*, Forlaget Sociologi.

Højsgaard, Morten Thomsen

2022 “Søg og du skal finde: Virtuelle kulturmøder og netværksreligion i udvikling”, in: Annika Hvithamar et al., eds., *Religions sociologiske perspektiver på religion i Danmark*, Forlaget Univers: 141–168.

Jacobsen, Brian

2007 “Muslimer i Danmark – en kritisk vurdering af antalsopgørelser”. in: Margit Warburg & Brian Jacobsen, *Tørre tal om troen. Religionsdemografi i det 21. århundrede*, Forlaget Univers: 143–165.

Jacobsen, Brian Arly & Margit Warburg

2011 “... og dog som vidt om Jorden: Udlandsdanskere sammenlignet med danskere i Danmark”, in: Peter Gundelach, ed., *Små og store forandringer. Danskeres værdier siden 1981*, Hans Reitzels Forlag: 264–311.

Jensen, Adolph

1941 *Tallenes Tale*, Studentersamfundets Oplysningsforening – Povl Branner.

Jensen, Pernille Friis

2020 “Nones: En global (ir)religiøs forandringsproces med lokale særpræg. Om et globalt fænomen i en lokal kontekst”, in: Margit Warburg & Annika Hvithamar, eds., *Religion i en globaliseret verden*, Forlaget Univers: 141–162.

Jensen, Sidsel Vive

2016 “Institutional governance of minority religious practices: Insights from a study of Muslim practices in Danish Schools”, *Journal of Ethnic and Migration Studies* 42 (3): 418–436. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2015.1083850>

Jensen, Tina Gudrun & Kate Østergaard

2007 *Nye muslimer i Danmark. Møder og omvendelser*, Forlaget Univers.

Kühle, Lene

2006 *Moskeer i Danmark – islam og muslimske bedesteder*, Forlaget Univers.

2022 “A ‘Nordic Religious Freedom Paradox’? Freedom of Religion and Belief as Constructed by Two Global Datasets”, *Temenos. Nordic Journal for the Study of Religion* 58 (2): 239–265. <https://doi.org/10.33356/temenos.113467>

Kühle, Lene & Malik Larsen

2019 *Danmarks moskeer. Mangfoldighed og samspil*, Aarhus Universitetsforlag. <https://doi.org/10.2307/j.ctv34wmwcv>

Kühle, Lene & Tina Langholm Larsen

2021 “‘Forced’ Online Religion: Religious Minority and Majority Communities’ Media Usage during the COVID-19 Lockdown”, *Religions* 12: 496–518.

<https://doi.org/10.3390/rel12070496>

Leth-Nissen, Karen Marie & Astrid Krabbe Trolle

2015 *Dåb eller ej? Rapport om småbørnsforældres til- og fravalg af dåb*. Københavns Universitet, Det Teologiske Fakultet.

Lüchau, Peter

2014 "Når færene forlader flokken", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 61: 89–106.
<https://doi.org/10.7146/rt.v0i61.21949>

Nellemann, George

1981 *Polske landarbejdere i Danmark og deres efterkommere. Et studie i landarbejder-indvandringen 1893–1929 og indvandrerne integration i det danske samfund i to generationer*, Nationalmuseet.

Nielsen, Marie Vejrup & Hans Raun Iversen, eds.

2014 *Tal om kirken. Undersøgelser af Folkekirkens aktivitets- og deltagerstatistik*, Københavns Universitet, Det Teologiske Fakultet.

Poulsen, Jais et al.

2020 *Religiositet og forholdet til folkekirken 2020. Bog 1 – Kvantitative studier*, Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter.

Prinds, Christina et al.

2023 "Prayer and meditation practices in the early COVID-19 pandemic: A nationwide survey among Danish pregnant women. The COVIDPregDK study". *Midwifery*, 123: 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.midw.2023.103716>

Rapport om brugen af niqab og burka 2009

2009 Københavns Universitet, Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier.

Salomonsen, Per

1975 *Religion i dag. Et sociologisk metodestudium*, Bind 1–2, G.E.C. Gads Forlag.

Schoedt, Uffe

2009 "The Religious Brain: A General Introduction to the Experimental Neuroscience of Religion", *Method and Theory in the Study of Religion* 21: 330–339.
<https://doi.org/10.1163/157006809X460347>

Trolle, Astrid Krabbe

2019 *The Sociology of Morals. Catholic Faith and Generational Identities among Filipino Migrants in Copenhagen*, Københavns Universitet, Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier.

Warburg, Margit

2006 *Citizens of the World. A History and Sociology of the Baha'is from a Globalisation Perspective*, Brill. <https://doi.org/10.1163/9789047407461>

2007 "Hvorfor religionsdemografi?", in: Margit Warburg & Brian Jacobsen, eds., *Tørre tal om troen. Religionsdemografi i det 21. århundrede*, Forlaget Univers: 5–13.

Warburg, Margit, Peter Lüchau & Peter B. Andersen

1999 "Gender, Profession and Non-Conformal Religiosity", *Journal of Contemporary*

Religion 14 (2): 277–290. <https://doi.org/10.1080/13537909908580867>

Warburg, Margit, Birgitte Schepelern Johansen & Kate Østergaard

2013 “Counting *niqabs* and *burqas* in Denmark: Methodological Aspects of Quantifying Rare and Elusive Religious Sub-cultures”, *Journal of Contemporary Religion*, 28:1, 33–48. <https://doi.org/10.1080/13537903.2013.750834>

Warmind, Morten

2007 “Asatro i Danmark – spredning og vækst af en ny religion”, in: Margit Warburg & Brian Jacobsen, eds., *Tørre tal om troen. Religionsdemografi i det 21. århundrede*, Forlaget Univers: 216–229.

Øhrgaard, Per

2025 “Vi risikerer, at virkeligheden forsvinder bag tal”, *Eftertanken i Kristeligt Dagblad*, 14. september 2022.

*Margit Warburg, professor emerita, dr.phil.
Institut for tværkulturelle og regionale studier, Københavns Universitet*